

№ 08 (877)
Люты 2022 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

kazeta.by

bfk.by

«Рабі нечаканае, рабі, як не бывае, рабі, як не робіць ніхто, – і тады пераможаш. Нават калі ты слабы, як камар пасярод варожага мора. Таму што толькі дурні разважаюць заўсёды па правілах здаровага сэнсу. Таму што чалавек толькі тады чалавек, калі ён дзёрзка рве панылае наканаванне і плюе на “спрадвечны” закон».

Уладзімір КАРАТКЕВІЧ

«Песняры». Фота 1970-х гг.

Беларуская песня Уладзіміра Мулявіна

«Рабі нечаканае, рабі, як не бывае, рабі, як не робіць ніхто, – і тады пераможаш». Беларусі шанцуе на людзей, якія жывуць пад дэвізам, агучаным Уладзімірам Караткевічам у яго славутай «Ладзі распачы». А некаторыя з іх сталі Асобамі, якія паказалі прыклад, як трэба любіць сваю гісторыю, сваю мову, сваю культуру, і ганарыцца імі.

*...Як я ехаў да яе –
Брычка на рэйсорах.
А прыехаў ад яе, хе-хе,
Хата на падпорах...*
Вусатыя дзёпкі на сцэне ў старадаўніх строях і... электрагітары, гучны рытм ударных... І рокавае, бітлоўскае гучанне... Мулявінскія «Песняры» ўварваліся на беларускую эстраду і выклікалі літаральна шок у глядачоў, асабліва моладзі.

Цяжка было да гэтага ўявіць, як можа гучаць беларуская мелодыя, бе-

ларускае слова ў такой сучаснай апрацоўцы. І разбураліся стэрэатыпы ўспрымання беларускай народнай песні, як нечага архаічнага, «дзеравенскага», бо імклівая ўрбанізацыя, па сведчанні пазнейшых даследчыкаў, прымушала былых вяскоўцаў быць «як усе», цурацца сваіх каранёў, мовы, традыцый.

І, напэўна, немагчыма да гэтага было ўявіць, як можа загучаць ранняя лірыка Коласа – «Ці помніш ты, Ганна, шчаслівы мамэнт», або Броўкаўская «Александрына», або Куляшоўская «Алеся»...

А нарэшце гэты «вэрхал» у беларускім музычным мастацтве малады музыкант з уральскага горада Свядлоўска, якога лёс прывёў на беларускую зямлю. Шмат разоў потым журналісты і меляманы спрабавалі адшукаць у Му-

лявіна беларускія карані, але так і не знайшлі. Многія беларусы прызнаюць, што менавіта Мулявін аказаў магутны ўплыў на беларускую культуру, на ўсведамленне прыналежнасці да ўласнага народа з яго багатай мовай і традыцыямі.

Як цікава пераплятаюцца лёсы такіх воластаў нашай нацыянальнай культуры!.. Максім Багдановіч, які жыў далёка ад Беларусі і не сустракаў у сваім бліжнім асяроддзі ў юнацтве і маладосці беларускае слова, стаў нацыянальным геніем, адкрыў новыя абсягі беларускаму слову, прыгожаму пісьменству.

Уладзімір Караткевіч, надоўга адарваны ў дзяцінстве ад роднай Оршы і Вацькаўшчыны, стаў выдатным беларускім пісьменнікам, які паўплываў на лёсавызначальны выбар для многіх сучаснікаў

«зямлі пад белымі крыламі».

Проста варта, відаць, адшукаць у душы тую струнку, той момант цікавасці і спазнання, каб адчуць у тым, што для многіх звыкла і звычайна, усю веліч і прыгажосць, якімі валодае спрадвечнае народнае слова, песня. Той жа Караткевіч уклаў гэтае адчуванне ў вусны аднаго са сваіх літаратурных герояў: «Я плакаў. Я не саромлюся прызнацца ў гэтым і не саромлюся сваіх слёз. – Божа, злітуйся над зямлёю, што нараджае такіх дзяцей». Словы гэтыя належаў воіну, швейцарцу Конраду Цхакену, які з'яўнаў душой і сэрцам з беларускім народам, з яго спрадвечнай зямлёй. Гэты матыў яднання і далучэння да зямлі і яе народа ярка праглядаецца і ў іншых творах Караткевіча.

Такое далучэнне душой адбылося і ва Уладзіміра

Мулявіна. Яно павяло яго разам з сябрамі ў беларускія вёскі запісваць народны фальклор, акундца ў паэзію Купалы і Коласа, Максіма Танка, Аркадзя Куляшова, Пётруся Броўкі. І, найперш, Максіма Багдановіча.

Гэта ён з сябрамі даў другое жыццё славытым «Ручнікам» полацкага кампазітара Мікалая Пятрэнка, гэта дзякуючы «Песнярам» беларускае слова гучала з вуснаў многіх прыхільнікаў гурта не толькі ў нас, але і далёка за межамі Беларусі.

Шмат сёння пішуць і гавораць пра легендарных «Песняроў». Ды ўсё ж самае галоўнае, што можна вызначыць у асобе Уладзіміра Мулявіна, – яго музычны і жыццёвы подзвіг, аддадзены беларускай культуры і беларускаму слову.

Навум ТАЛЬПЯРОВІЧ

**Сябры! Ідзе падпіска на II квартал 2022 г.
Не адкладайце справу на апошні дзень.
Падпішыцеся на «Краязнаўчую газету» самі,
падпішыце сяброў і родных – зрабіце ім падарунак.**

Дзе варта пабываць

«Акім Шаўчэнка (1902 – 1980). Жывапіс»

Выстава пад такой назвай адкрылася 4 лютага ў Нацыянальным мастацкім музеі Беларусі. Яна прысвечана 120-годдзю з дня нараджэння вядомага беларускага мастака Акіма Шаўчэнка.

Акім Шаўчэнка

Добрушкага раённага краязнаўчага музея і Беларускага саюза мастакоў.

Акім Міхайлавіч нарадзіўся 28 лістапада (11 снежня) 1902

года ў вёсцы Карма (цяпер – Добрушскі раён) на Гомельшчыне. У 1927 годзе паступіў у Вышэйшыя мастацка-тэхнічныя майстэрні ў Маскве («ВХУТЕМАС»). У 1930 годзе яны былі пераведзеныя ў Ленінград і перайменаваны ў Інстытут пралетарскага выяўленчага мастацтва, які А. Шаўчэнка скончыў у 1931 годзе, атрымаўшы кваліфікацыю «мастака масава-бытавога жывапісу». Пасля заканчэння вучобы А. Шаўчэнка вярнуўся ў Гомель, дзе працаваў мастаком у газеце «Полесская правда», а таксама выкладаў у гомельскіх студыях выяўленчага мастацтва. У 1932 годзе ўступіў у Саюз савецкіх мастакоў. Ён – удзельнік Вялікай Айчыннай вайны, быў узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі і некалькімі медалямі.

Пасля вайны, у 1947 годзе, мастак запрасілі на выкладчыкую работу ў мастацкае вучылішча імя А.К. Глебава, а пазней – у Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут. У яго вучыліся такія вядомыя ў Беларусі і за мяжой мастакі, як Міхаіл Савіцкі, Віктар Грамыка, Міхаіл Чэпік, Ізраіль Басаў, Георгій Паплаўскі, Май Данцыг, Васіль Шаранговіч і многія іншыя.

Творца прымаў удзел у многіх рэспубліканскіх і ўсе-саюзных мастацкіх выставах. Але персанальная выстава майстра ўпершыню была арганізаваная толькі ў 1962 годзе ў Мастацкім салоне Беларускага саюза мастакоў. Пабачыць выставу можна да 13 сакавіка.

Пагодле інфармацыі Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь

На тым тыдні...

Ратуемся спадчынай

✓ **17 лютага** ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі адкрылася выстава «**Жывыя крыніцы**», падрыхтаваная сумесна з Беларускім саюзам майстроў народнай творчасці. На ёй прадстаўлены вырабы, што прамаці апасродкавана працягваюць і развіваюць шматвяковыя традыцыі беларускага народнага мастацтва. З усіх рэгіёнаў Беларусі ў сталіцу прывезлі працы больш за сто майстроў народнай творчасці. На выставе прадстаўлены: калекцыя посуду з лазы; выцінанкі; вышыўка і ткацкія вырабы; ганчарны посуд; саломаляценне; дэкаратыўныя пано ў тэхніцы мастацкіх роспісаў; велікодныя пісанкі; дробная гліняная пластика; вырабы з бісеру; міфалагічныя і фальклорныя лялькі; іншыя ўзоры мастацкіх рамёстваў, якія даманструюць напяркі развіцця народнага мастацтва і мастацкіх рамёстваў Беларусі. На працягу дзеяння выставы пройдуць прэзентацыі і майстар-класы па стварэнні цацак з саломкі, паштовак з выцінанкай і цікавыя сустрэчы.

Выстава будзе доўжыцца да 24 ліпеня.

✓ **«Лёс Музея – лёс Краіны. Шлях даўжыней у стагоддзе».** Выстава пад такой назвай з **17 лютага** працуе ў Нацыянальным гістарычным музеі Беларусі. Яна прыадчыняе адну з няпростых, але цікавых старонак айчыннай гісторыі і прысвечана нараджэнню і станаўленню найбуйнейшага музея краіны. На выставе прадстаўлены артэфакты з розных гістарычных эпох, сабраныя супрацоўнікамі музея ў 1919 – 1950-х гг. Гэта ўнікальныя знаходкі з археалагічных раскопак, прадметы сляянскага і гарадскога побыту, фотаздымкі і замалёўкі з этнаграфічных экспедыцый 1920-х гг., творы мастацтва, звестыя з палацаў і мянтакі ў 1918 – 1919 гг., культавыя рэчы, рукапісы, кнігі і шмат іншага. Некаторыя музейныя прадметы прадстаўлены наведвальнікам упершыню. Выстава створана на падставе даследаванняў навуковых супрацоўнікаў музея. Раздзелы экспазіцыі адлюст-

роўваюць самыя значныя этапы ў яго гісторыі: Абласны музей 1919 г., дзейнасць Беларускага дзяржаўнага музея 1920-х гг., музейная ўстанова ў 1930-я гг., лёс музейных калекцый ў гады Вялікай Айчыннай вайны і пасля яе, праца Арганізацыйнай групы па падрыхтоўцы Беларускага дзяржаўнага гісторыка-краязнаўчага музея, адкрыццё экспазіцыі 1967 г. У выставачным праекце прымаюць удзел Нацыянальная бібліятэка Беларусі, Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўны архіў Мінскай вобласці, Беларускі дзяржаўны музей гісторыі Вялікай Айчыннай вайны.

✓ **17 лютага** ў Мастацкай галерэі Міхаіла Савіцкага адкрылася выстава «**Міхаіл Савіцкі. Спадчына**», прысвечаная 100-годдзю з дня нараджэння народнага мастака Беларусі Міхаіла Савіцкага (1922 – 2010). Праект арганізаваны сумесна з Нацыянальным мастацкім музеем Беларусі, Брэсцкім абласным краязнаўчым музеем, Беларускім дзяржаўным музеем гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, Беларускім саюзам мастакоў. Выстава адкрывае цыкл мерапрыемстваў, прысвечаных 100-годдзю мастака. Напярэдадні яго дня нараджэння галерэя прадстаўляе абноўленую пастаянную экспазіцыю і маштабны выставачны праект вучнёў і паслядоўнікаў М. Савіцкага. У пастаяннай экспазіцыі можна ўбачыць работы з фондаў Музея гісторыі горада Мінска і калекцыі сям'і мастака, раней не прадстаўлены шырокай публіцы. Гэта малюнкi з натуры перыяду вучобы ў Мінскім мастацкім вучылішчы і Маскоўскім мастацкім інстытуце імя В. Сурыкава. Экспазіцыя ахоплівае ўвесь перыяд творчасці мастака і адлюстроўвае розныя тэмы. У 1981 г. намаганнямі М. Савіцкага ў Мінску былі адкрыты творчыя акадэмічныя майстэрні жывапісу, графікі і скульптуры. У экспазіцыі галерэі прадстаўлены работы іх выпускнікоў, цяпер вядомыя беларускіх жывапісцаў, графікаў, скульптараў.

Выстава працуе да 27 сакавіка.

✓ **18 лютага** да Міжнароднага дня роднай мовы ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі прайшоў «**Купалаўскі дыктант**». Яго арганізатарамі выступілі Дзяржаўны літаратурны музей Янкі Купалы і НББ. Мерапрыемства адбылося ў рамках святкавання 140-гадовага юбілею першага народнага паэта Беларусі Янкі Купалы і 100-годдзя Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі. Паспрабаваць свае сілы ў валоданні нормаў беларускага правапісу, адчуць смак роднай мовы і магутнасць Купалавага слова вырашыла больш за 100 чалавек. Прамая трансляцыя мерапрыемства дала матчынасць далучыцца да дыктанта ўсім жадаючым. Удзельнікі пісалі тэкст аднаго з артыкулаў Янкі Купалы. У ролі выкладчыка выступіў акцёр Рэспубліканскага тэатра беларускай драматургіі, заслужаны артыст Рэспублікі Беларусь Вялянцін Салаўёў.

✓ **19 лютага** ў Нацыянальным мастацкім музеі Беларусі пачаў працу выставачны праект, арганізаваны сумесна з Музеем гісторыі горада Мінска і Беларускім дзяржаўным музеем гісторыі Вялікай Айчыннай вайны «**Міхаіл Савіцкі. Да 100-годдзя з дня нараджэння**». Міхаіл Савіцкі – фігура легендарная для беларускага і савецкага мастацтва. Народны мастак БССР і СССР, акадэмік Акадэміі мастацтваў СССР, лаўрэат дзяржаўных прэмій, уладальнік ордэна Францыска Скарыны, Герой Беларусі – вось далёка не поўны спіс узнагарод майстра, які шмат у чым вызначыў лёс беларускай школы жывапісу ў другой палове XX ст. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны, вязень канцэнтрацыйных лагераў пад нумарам 32815, Савіцкі як ніхто іншы змог стварыць эпічную пластычную пазму пра жыццё чалавека ва ўсёй яго складанасці, пра подзвіг і ахвярнасць, абавязак і прызначэнне. Тэма Вялікай Айчыннай вайны стала асноўнай у творчасці мастака. У фокусе ўвагі юбілейнай выставы ў музеі – выбраныя творы майстра. Разам з тым экспазіцыя раскрывае асноўныя этапы і галоўныя напрамкі мастацкіх пошукаў жывапісца ў шырокім часавым дыяпазоне і прадстаўляе ўвесь шлях Савіцкага: ад работ 1950-х гг., напісаных выпускніком «Сурькаўкі», да няскончанай работы, што стваралася сталым майстрам у апошні год жыцця.

«Міхаіл Савіцкі. Да 100-годдзя з дня нараджэння»

Скарыстаная інфармацыя Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь, Мастацкай галерэі Міхаіла Савіцкага, Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь.

Вусная гісторыя ў даследаванні вёскі

Вясковая супольнасць, не маючы пісьмовай гісторыі, на працягу стагоддзяў карысталася механізмам вуснай перадачы памяці. Ён быў асновай трансляцыі не толькі гаспадарчага, але выхаваўчага і культурнага досведу. Найбольш старажытнымі рэліктамі якога з'яўляюцца этнаграфічныя здабыткі – легенды, паданні, спевы, замовы. А бліжэйшымі да нас – успаміны пра бацькоў, дзядоў, суседзяў, іх гаспадарку, матэрыяльныя драбніцы і жыццёвыя выпрабаванні. Таму сёння вялікае значэнне маюць даследаванні ў рэчышчы вуснай гісторыі.

Сама ідэя выкарыстання вусных успамінаў для навуковых гістарычных даследаванняў набыла папулярнасць з 1990-х гг. Такі падыход традыцыйна выкарыстоўваецца для стварэння гісторыі лакальных, рэлігійных, прафесійных супольнасцяў, якія не мелі дагэтуль гісторыі пісьмовай, з'яўляючыся «маўклівай большасцю».

З 2011 г. супрацоўнікі Беларускага архіва вуснай гісторыі (nasharamias.org) збіраюць біяграфічныя успаміны жыхароў Беларусі па ўсіх кутках краіны і даюць магчымасць знаёмства з імі анлайн. У канцы 2017 г. беларускі мецэнат Ігар Жабароўскі ініцыяваў праект па распрацоўцы гісторыі роднай вёскі Ліпляны, што знаходзіцца на Палессі, у Лельчыцкім раёне. У гэты час рыхтаваўся да выхаду ў свет зборнік успамінаў беларускіх вясцоўцаў пра гісторыю XX ст., інфармацыя пра які трапіла да Ігара. І ідэя такой гісторыі Ліплянцаў падалася цікавай і свечасвай, паколькі раней гэтая гісторыя была адлюстравана толькі ў лаканічных энцыклапедычных нарысах

Ева Сечка і інтэрв'юер Вольга Іванова

ці нешматлікіх архіўных дакументах.

Для таго, каб стварыць гісторыю пэўнай супольнасці, трэба паразмаўляць з дастатковай колькасцю носьбітаў гэтай памяці. У 2004 г. у вёсцы Ліпляны жылі 740 чалавек. Але многія з іх прыехалі з іншых мясцінаў. Вёска геаграфічна неаднародная і падзяляецца на пасёлкі: Малое Сяло, Вялікае Сяло, Вялікае Поле, Пасёлак. Часта падзеі ў адным з пасёлкаў былі невядомыя жыхарам іншых. Так, напрыклад, на Пасёлку жылі пераважна настаўнікі і кіраўнікі гаспадаркі, найбольш архаічная ж і тэрытарыяльна адасобленая частка вёскі – Малое Сяло.

У 2018 г. пачаўся запіс успамінаў. Усяго атрымалася паразмаўляць з 22-я жыхарамі ў ўрадзённымі вёсцы, якія цяпер жывуць у Лельчыцах, Мінску, Салігорску і ў вёсцы Баравое Лельчыцкага раёна. Гэта прадстаўнікі трох пакаленняў карэнных ліплянцаў, найбольш – пасляваеннага пакалення. Памяць пра вёску ў іх прадстаўлена пераважна дзіцячымі успамінамі, скарэктаванымі жыццёвым досведам, набытым пасля пераезду ў горад.

Агульная працягласць усіх запісаных інтэрв'ю

склала каля 40 гадзін. Напачатку падавалася, што жыхары вёскі змогуць даволі падрабязна распавесці пра міжваеннае жыццё. Але суразмоўцаў 1920-х гг. нараджэння аказалася не так шмат. Найбольш поўна адлюстравана ва ўспамінах пасляваенная штодзёнасць вёскі. Цікава, што ключавой падзеяй у памяці

«мула, памуў мую», «прыхахуль сябе», «прабаўляць дух», «хонджа напала», «прокідацца», «поўцякамо», «мясясо».

Звычайна размова пачынаецца з таго, што інтэрв'юер просіць суразмоўцу распавесці пра яго жыццё пачынаючы ад таго, што ён ведае пра бацькоў, дзядоў, што памятае з дзяцінства. Так атрымоўваецца найбольш поўны аповед пра жыццё, якое прайшло ў межах дадзенай супольнасці. У інтэрв'юера звычайна ёсць і больш падрабязныя пытанні ўжо па гісторыі вёскі, якія ён задае ў другой частцы інтэрв'ю. Часта асабістыя гісторыі становяцца вобразам гісторыі не толькі адной вёскі, але і многіх іншых, гісторыі краіны ў цэлым. Так, ва ўспамінах пра вайну расказваюць пра Халакост, вываз на прымусовую працу ў Германію, паленне вёскі, аблавы і хаванне ў балотах.

«хаваліся. А яе ж нікуда в куране не пускалі. Бо вона крычыць, да немцы прыдуць, да побьюць. То маці ў болото зайшла, да села, да по пояс у вадзе сядзела, а дзіця дзержала. (Вольга Рыгораўна Сечка)»

Вусныя ўспаміны ствараюць пэўны вобраз жыцця вёскі, які грунтуецца на гісторыі, светапоглядзе і культуры вясцоўцаў. Для таго, каб інтэрпрэтаваць іх найбольш дакладна, даследчык мусіць заглябіцца ў гэтую супольнасць, зразумець яе ўнутраныя механізмы. Мы, нягледзячы на гасціннасць і даволі шчырыя расказы ліплянцаў, адчулі сябе ў вёсцы сапраўды «сваімі» толькі ў канцы другога экспедыцыйнага выезду, калі пачалі дэманстраваць «сваю кампетэнтнасць» у хітраспльценнях сваяцкіх сувязяў сваіх суразмоўцаў.

Для разумення прасторы вёскі выкарыстоўвалася таксама максімальная візуальная фіксацыя – фота- і відэаздымка. Зафіксаваныя ўспаміны могуць стаць крыніцай для пэлага шэрага даследаванняў: гістарычных, філагічных, культуралагічных, антрапалагічных і інш.

Выніковым прадуктам працы стала кніга «Ліпляны. Біяграфія і штодзёнасць беларускай вёскі», а таксама 40-хвілінны відэафільм «Ліпляны. Гісторыя вёскі, якую раскавалі яе жыхары...». Аўтарамі гэтай кнігі фактычна з'яўляюцца самі ліплянцы, а суаўтарамі – чытачы, якім так ці інакш вядомая штодзёнасць беларускай вёскі другой паловы XX ст. Яны набываюць права крытыкаваць праведзены аналіз, удзельнічаюць у канструванні сэнсаў. Ліплянцы атрымалі магчымасць стварэння ўласнай гісторыі ў максімальна блізкай для іх форме, з асаблівацімі гаворкі, уласным выбарам фактаў для аповеду, ацэнкам і інтэрпрэтацыі падзей, захаваннем культурнай прасторы.

Цяпер ліплянцы маюць сваю пісьмовую гісторыю, якую будуць ведаць, перадаваць наступным пакаленням, любіць, бергчы і ганарыцца. Гэта новы механізм захавання памяці, які прыйшоў на змену старадаўнім вусным практыкам.

Вольга ІВАНОВА,
кандыдат гістарычных навук

Лідзія Флёрка і Клаўдзія Лось

жыхароў вёскі з'яўляецца Другая сусветная вайна, як для непасрэдных сведкаў падзей, так і для людзей пасляваеннага пакалення.

Мова праведзеных інтэрв'ю досыць разнастайная. Для ўрадзёнцаў вёскі, якія ў ёй ужо не жывуць, яна пераважна руская. Для прадстаўнікоў мясцовай інтэлігенцыі – руская з асобнымі беларускімі словамі, для іншых жыхароў вёскі – усходнепалеская гаворка з мясцовымі асаблівасцямі. Апошні варыянт мовы суразмоўцы называлі «ліплянскай». Найбольш аўтэнтычны варыянт «ліплянскай мовы» праявіўся ў інтэрв'ю са старэйшымі жыхарамі вёскі 1920 – 1930-х гадоў нараджэння. Напрыклад, для ліплянцаў характэрныя такія выразы: «узаў

Гэта ж поедуць недзе і ў Тураў, і ў Петрыкаў. Да папрывозіць жыводу ў гору, под Лельчычы, да там білі. І тут было чутно, як бедненькія вішчалі, як іх расстрэльвалі. Я то не бачыла, але чутно было. Крык. Гэта ж кожнаму страшна, відзема, смерць. (Клаўдзія Лось)»

А мацер забралі ў Германію. Там на селішчы забралі. А мы двое большыя, ічэ брат быў, поішлі ў лес. Вона нас отправіла. А мы ўжо асталися тутака. Бацькова маці была, да мы ўжэ туда прыручыліся. Жылі тэтыя годы, пока маці з Германіі не прышлыла. (Ева Сечка)»

Еўка толькі родзілася. І сільно была ротата – плакала сільно. Вішчала, крычала. А людзі ж

Танна Лось

Лёс гістарычнай спадчыны Беларусі

Пасля Другой сусветнай вайны, якая прынесла вялізныя страты гістарычнай спадчыне Беларусі, сітуацыя з яе вывучэннем і захаваннем мянялася не раз.

14 кастрычніка 1948 г. Савет Міністраў СССР прыняў пастанову, у якой ішла гаворка пра неабходнасць ўліку, аховы, вывучэння і рэстаўрацыі помнікаў гісторыі і культуры на тэрыторыі краіны. Пачаўся новы этап і ў вывучэнні беларускай архітэктурнай спадчыны. Ён характарызуецца вялікім аб'ёмам археалагічных даследаванняў, у выніку якіх знойдзены дзясяткі раней невядомых помнікаў, атрыманы новыя звесткі аб збудаваннях, што захаваліся. Раскопкі В. Тарасенкі (Мінск), М. Каргера (Полацк, Віцебск, Ваўкавыск, Навагрудак, Тураў), П. Рапапорта (Полацк, Ваўкавыск), В. Булкіна (Полацкая Сафія), І. Чарняўскага (Гродна) дазволілі па-новаму разумець і растлумачыць працэс станаўлення і развіцця архітэктурнага XI – XII стст. на тэрыторыі Беларусі, канчаткова сцвердзіць існаванне полацкай і гродзенскай архітэктурных школ.

Чарговы ўдар па культуры Беларусі нанесла хрушчовская антырэлігійная кампанія. Сотні бажніц розных канфесій былі закрытыя, пераробленыя ў клубы і зернясховішчы альбо цалкам знішчаны. У Беларусі выкаранялася не толькі беларуская мова, гісторыя і культура, але і вера нашых продкаў. Шмат касцёлаў і цэркваў былі

Фара Вітаўта. Фота 1950-х гг.

ўзарваны альбо перабудаваны да непазнавальнасці. Так, на знішчэнне полацкага касцёла і кляштара езуітаў «мэтавым накіраваннем» з бюджэта Віцебскай вобласці выдзелілі 30 тысяч рублёў. У студзені 1964 г. касцёл св. Стэфана і частку калегіума ўзарвалі. Былі знішчаны Дабравешчанская царква XII ст. у Віцебску, уніяцкі храм у Беразавеччы, Фара Вітаўта ў Гродне, езуіцкі касцёл у Пінску, шмат іншых культурных будынкаў. (У канцы XX ст. Дабравешчанская царква ў Віцебску была адноўлена. На месцы ўзарванага 29 лістапада 1961 г. касцёла Фары Вітаўта ў Гродне ў 2014 г. усталявалі памятны знак.)

У сярэдзіне 1960-х гг. сітуацыя пакрыху стала паляпшацца. У снежні 1966 г. было створана Добраахвотнае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры СССР, якое да канца 1970-х налічвала каля мільёна чалавек. На грошы, сабраныя сябрамі таварыства, пачалася рэстаўрацыя помнікаў архітэктурнага, у тым ліку і культурных будынкаў. У 1968 г. быў складзены спіс помнікаў першачарговага значнасці

Мадрыў касцёла св. Стэфана. Фота 1964 г.

для рэстаўрацыі. У яго ўвайшлі Сафійскі сабор у Полацку, Праабражэнская царква ў Заславі, Храм-пахавальня Паскевічаў у Гомелі, Мікольскі манастыр у Магілёве, кармеліцкі касцёл у Мсціславе і некаторыя іншыя аб'екты.

У 1968 – 1969 гг. былі створаны Спецыяльныя навукова-вытворчыя манастэрні пры Міністэрстве культуры БССР, у іх штаце з'явіліся археолагі, а ў 1980 г. стварылі археалагічны аддзел, які праводзіў маштабныя раскопкі на помніках манументальнай архітэктурнага XII – XIX стст., неабходныя для кансервацыі і рэстаўрацыі.

У гэты час па-ранейшаму вывучаецца архітэктурна-археалагічная спадчына Полацкага Сафійскага сабора з 1975 па 1980 г. раскопкі вакол храма і ў яго інтэр'ерах правёў ленинградскі археолаг В. Булкін. Ён высветліў, што ў аснове сабора знаходзіцца адзіны і адначасова фундамент-

ны каркас. У паўднёвай сцяне знайшлі рэшткі дзвярных праёмаў XI ст., сабралі фрагменты фрэсак, плінфы са знакамі на тарцах і аплаўлены свінец з даху сабора.

Полацкая Сафія – гэта фактычна два архітэктурныя помнікі (XI і XVIII стст.). Таму навуковаму кіраўніку рэстаўрацыі архітэктару В. Слончанку давалося вырашыць складаную задачу прыстасавання і музейнага паказу Сафійскага сабора. Спачатку ў ім меркавалася рэзяміраваць рэспубліканскі музей гісторыі рэлігіі і

атэізму. Пасля шматлікіх дыскусій было вырашана зрабіць у саборы залу арганнай і камернай музыкі ў адпаведнасці з архітэктурна-археалагічнай эспазіцыяй рэшткаў будынка XI – XIII стст. Культурны слой таўшчынёю больш за 2 м, што з'яўляў пад падлогай XVIII ст., быў выняты да ўзроўню падлогі XI ст. а замест верхняй падлогі зроблена своеасаблівая столь на бэльках, пад якой утварыўся падземны музей старажытнай Сафіі. А каб глядач мог атрымаць уяўленне пра пачатковы выгляд помніка, на яго фасадзе былі зроблены зандажы, у якіх відачы старарадныя муроўка. У інтэр'ерах адкрыты і замацаваны рэстаўратарамі некалькі фрагментаў старога фрэскавага роспісу. Канцэртная зала, арганічна ўключаная ў інтэр'ер XVIII ст., дазваляе лепш адчуць архітэктурную познага барока, дзе музыка, святло, колер, форма і прастора існуюць у непадзельным адзінстве.

Традыцыйна апошні тыдзень перад Вялікім постам ў мястэчку Адэльск, што ў Гродзенскім раёне, будзе адбывацца па традыцыях і звычаях продкаў. Супрацоўнікі Адэльскага цэнтра культуры і народнай творчасці, які і летась, вырашылі трохі адступіць ад традыцыйнага фармату правядзення свята Масленіца, бо беларускія каталікі, якіх тут пераважная большасць, ніколі яе не адзначалі. У Адэльску захаваліся да нашых дзён свае рэгіянальныя традыцыі, свае ўнікальныя мясцовыя «запусьты»: зулны, забавы, вусная народная творчасць, традыцыйныя стравы. Дарэчы, адраділі ў 2021 годзе Запусьты і ў Сапоцкіне.

У традыцыйным календары адэльскагаў Запусьты – назва апошняга тыдня перад Вялікім постам. Пачынаўся тыдзень «тлустым чацвяргом», які сёлета прыпадае на 3 сакавіка, – днём «шырокага разгулу». Запусьты былі самым вясялым, бесклапотным тыднем у годзе, асабліва ў багатых дамах. Старажылы гавораць: «На Запусьты не хоча паньства капусты», «Чвартэк тлусты, чвартэк тлусты, бо за тыдзень юж запусты».

Як паведаміў нам Антон Казіміравіч Пясецкі (на жаль, самага старэйшага жыхара не стала ў 2021 годзе), «нейкіх масавых мерапрыемстваў у нас «на запусте» не было, гэты абрад быў звычайным для нашай мясцовасці да пачатку 1990-х, потым быў забыты. Спраўдзіліся «запусьты» ў «тлусты чвартэк», за тыдзень да велькаго посту. У асноўным збіраліся кам-

паніямі моладзі, па-суседску, як кажуць, хто з кім сябраваў, спявалі «людовыя песні», танчылі кракавяк і польку, жартавалі».

«Гэта быў вельмі шумны тыдзень з вясялымі забавамі, шмат і тлусты елі. У «тлусты чацвер» на сталах павінны быць кайбасы, скваркі, бабка бульбяная і засмажаная цыбуля,

хрусты, і канечне, пончкі. Раней пончкі называлі пампухамі, а хрусты – фаворкамі. У гэтыя дні людзі наядаліся пра запас, «запусьціліся», як у нас кажуць, нават гарэлачкай перад надыходзячым 40-дзённым постам. Асабліва моладзь шмат весяляцца, а хлопцы і дзяўчаты прыглядваліся адно да аднаго. Якія ж запусты без музыкі? Кажуць, што калісь танчылі «пад язык» і пад музыку нашых местачковых музыкаў», – расказала Зоф'я Міхайлаўна Парэнчанкава (1961 г.н.).

Адэльскія пончкі і хрусты

Як у Адэльску

Так, абавязкова запрашалі музыкаў з гармонікам і скрыпкай. Па словах Антона Казіміравіча, вядомымі ў той час музыкамі былі Казімір Супрон – граў на гармоніку, Казімір Пятроўскі і Павел Марціновіч – на скрыпцы. «Гэта былі вельмі пачэсныя людзі на вёсцы, з імі трэба было добра разлічыцца смачнай ежай і гарэлкай, каб не адмовілі наступны раз», – успамінае старажыл. Ну і вядома, з маладых гадоў музыкантам на падобных імпрэзах быў Мар'ян Антонавіч Скрамблевіч, які

ў 2021 годзе атрымаў спецыяльную прэмію Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь дзеячам культуры і мастацтва.

У апошні аўторак перад «папяльцом» (Папялец сёлета 2 сакавіка) заўсёды «устраівалі» танцы, дзяўчаты танчылі і кідалі грошы на талерку для музыканта; лічылася, што якая дзяўчына дала больш грошай, тая першая выйдзе замуж у гэтым годзе. Па хатах весяліліся да самага ранку.

Найбольш вядомай забавай былі так званыя «кулікі». Як распавяла нам Марыя Зігмундаўна Кан-

Адэльская бабка

Ў другой палове ХХ ст.

Царква св. Мікалая ў Магілёве

У гэты ж час у Полацку пачалі аднаўляць і помнік класіцызму – Богаўленскую царкву, у будынку якой была адкрытая гарадская мастацкая галерэя.

Больш складаная сітуацыя склалася пад час адбудовы магілёўскай ратушы. Моцна пацярпелая пад час вайны, але амаль адрамантаваная, у 1957 г. яна была знесена да падмуркаў. Паколькі ратуша з'яўлялася адной з асноўных дамінантаў горада, Магілёўскі гарвыканкам у 1979 г. прыняў рашэнне аб яе аднаўленні. Пасля археалагічных раскопак і збору пісьмовых крыніц, спецыялісты зрабілі праект аднаўлення будынка на канец XVIII ст., бо архіўных матэрыялаў на час пабудовы ратушы (1679 г.) не хапала. Было вырашана ў стылі класіцызму аднавіць толькі фасады, а інтэр'еры зрабіць

сучаснымі. Такім чынам, быў выкананы макет у натуральную велічыню знішчанага некалі помніка, які зноў стаў адной з асноўных вертыкаляў Старога горада. Тут хацелі адкрыць Палац шлюбав, Працы пачаліся ў 1992 г., але неўзабаве грошы скончыліся, і будаўнічы катлан засыпалі. Але дзякуючы намаганням грамадзян Магілёва ратуша нарэшце паўстала з нябыту. Цяпер у ёй знаходзіцца музей горада Магілёва.

У 1970 – 1980-я гг. беларуская інтэлігенцыя рашуча выступіла ў абарону сваёй гістарычнай спадчыны. У выніку гэтага змагання ўдалося захаваць гістарычныя цэнтры Мінска, Магілёва, Гродна і іншых гарадоў. Археологі, гісторыкі архітэктуры, архітэктары-рэстаўратары пачалі вывучаць манументальнае дой-

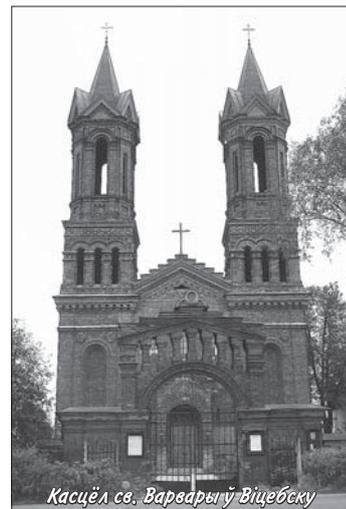
лідства Беларусі XIII – XVIII стст. Гэта былі помнікі эпохі готыкі, рэнесансу і барока. Пачыналася кансервацыя і рэстаўрацыя замкаў у Лідзе і Міры. Праект кансервацыі Лідскага замка зрабіў С. Багласаў, а Мірскага замка – В. Калнін.

Паступова склаліся адпаведныя накірункі даследаванняў: «абарончыя збудаванні Беларусі» (замкі і гарадская фартыфікацыя), «культавыя будынкі», «манастырскія комплексы» і «помнікі грамадзянскага дойлідства» (ратушы, палаты, гарадскія мураваныя дамы і г.д.). Асобную галіну даследаванняў складала вывучэнне будаўнічых канструкцый (падмуркі, сцены, дахі, вокны і дзверы) і матэрыялаў (цэгла, камень, дахоўка, кафля, пліткі падлогі і аконнае шкло).

Вынікі раскопак і даследаванняў помнікаў XIII – XVIII стст., распачатых у канцы 1960-х гг., надрукаваны ў працах М. Ткачова, М. Малеўскай, З. Пазняка, І. Чарняўскага, А. Кушнярэвіча, В. Ляўко і аўтара артыкула. Яны значна дапоўнілі раздзелы гісторыі архітэктуры Беларусі, прысвечаныя фартыфікацыі, гатычнай, рэнесансавай і барочнай архітэктуры.

Вялікую работу за апошнія 50 гадоў правялі мастацтвазнаўцы і гісторыкі беларускай архітэктуры: М. Кацар, У. Чантурыя, М. Ткачоў, Т. Чарняўская, Ю. Якімовіч, А. Кулагін, В. Караткевіч, Н. Высоцкая, В. Церашчатава, А. Сяліцкі, А. Кушнярэвіч, І. Слюнькова, А. Лакотка і інш.

Значным унёскам у справу вывучэння і аховы нашай архітэктурнай спадчыны сталі сямітомны «Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі», пяцітомная «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі». У 1994 г. завершана шасцітомнае выданне «Гісторыя беларускага мастацтва». Разбураным помнікам нашага дойд-

Касцёл св. Варвары ў Віцебску

ства прысвечаны зборнік «Страчаная спадчына», што выйшаў у 1988 г.

У 1988 г. сітуацыя ў СССР і БССР у адносінах да рэлігіі кардынальна змянілася, спынілася ваяўнічая атэістычная прапаганда, вернікам пачалі вяртаць забраныя храмы і дазволілі будаваць новыя. За першыя гады незалежнасці Беларусі вернікам перадалі сотні бажніц, пачалося актыўнае іх аднаўленне. Былі адбудаваныя такія ўнікальныя помнікі нашага дойлідства, як царквы ў вёсках Сынжавічы і Мураванка, касцёлы Св. Варвары ў Віцебску, Св. Андрэя ў Слоніме, брыгіцкі ў Гродне, сабор Пятра і Паўла ў Гомелі, замкі ў Лідзе, Міры і Нясвіжы. Аднаўляюцца Стары Замак у Гродне, замкі ў Крэве і Любчы. Ператвораны ў музейныя аб'екты сядзіба Агінскіх у Залесці, Лошыцкае сядзіба і парк у Мінску, сядзіба Касцюшкі, палац Пуслоўскіх у Косаве.

Алег ТРУСАЎ,
кандыдат гістарычных навук

гуляюць Запусты

друзевіч (1939 г.н.), «казалі «запрэгчы куліка» – гэта калі амаль уся моладзь з вёскі на санях ездзіла ад адной хаты да другой, з жартам і песнямі высмейваючы адно аднаго. Сані абавязкова ўпрыгожвалі стужкамі з «галлагонамі» (бразготкамі). У гэтую пару моладзь коўзалася з горак на санках, «маразьянках» – абмарожаных кашах, «лядзянках» – вырубленых на рацэ кавалках лёду, на перавёрнутых і трохі падмарожаных лаўках. У Адэльску зайседы з гары абкатвалі новыя сані. Усцягвалі вялікія сані, палоззе якіх было падбіта каваным жалезам, на гару, там садзіліся чалавек 10-20 «галава-ногі» і стрымгалоў ляцелі з гары. Называлася гэта – «запрэгчы сучку» («сучка» – сані). Толькі такія сані і будуць лёгкімі на ходу. Яшчэ казалі «балваной» ці «бамбэлкай» (снеговікі). Ездзілі на санях хлопцы і дзеўкі, і калі хлопцы перавярнуць дзяўчат, то хто на каго ўпадзе, той таго і цалуе, а калі не ўпадзе, то дзяўчаткі білі іх снежкам».

І, вразумела, ніколі не танцавалі так шмат, як на запусты. Мазура, крака-

вяк, обэрэк, польку і іншыя народныя танцы – звычай дазваляў не спыняць «балванне» ў дамах ажно да самага ранку, што асабліва цешыла моладзь. У гэты ж час гулялі і сапраўдныя вяселлі, бо лічылася, што хто вяселле гуляе ў апошнюю суботу, той будзе жыць доўга, багата і шчасліва.

Запусты былі і самым сытым тыднем у годзе, асабліва ў багачэйшых людзей. Па ўспамінах А. Пясецкага, «хацелася хучэй мяснова, пакупалі ў складчыну цялёнка, гатавалі з гэтай цяляціны розныя стравы,

запеквалі мяса, рабілі кілбасу дамашнюю, варылі халадзец, абавязкова пяклі хлеб, пончкі. І выпіўку рыхтавалі дамашнюю, у першую чаргу разлічваліся з музыкантамі, а пасля частаваліся самі. У пасляваенны час было цяжка з шклянкой пасудай. Таму пасля вярчорак пустую пасудзіну забіралі з сабой... Яшчэ маглі збірацца кампаніямі з нядзелі да сярэды, прыгавораючы «Бежце пончэк на відэлец, бо вэ сьродэ ўж Попелец». Шмат было на сталах тлустых, мясных стравуў – розных вядлінай, кілбасуў, кішак,

Рэгіна Салосіч за прыгатаваннем цымусу

вантрабянак, сальцісонаў, бігасу, смажаніны».

У бяднейшых сем'ях у «тлусты чацвер» елі тыя самыя стравы, што і ў будні, напрыклад, бігас, крупнік, бабка, толькі імкнуліся як мага болей дадаць тлустага. «Пару-тройку коўцаў кілбасы трэ зашкварыць, так каб тлушч ажно плаваў па паверхні», – расказала Лілія Антонаўна Раткоўская.

«Ноччу перад Папяльцовай сьродай, а дванастанай усе забавы ўжо скончваліся, таксама нельга было спажаваць і гэтых усіх тлустых смакаў», – падзялілася з намі М. Кандрусевіч.

Вось так праходзілі Запусты ў Адэльску раней.

І сёлета на працягу цэлага тыдня аж да Папяльцовай сарады ў мясцовым цэнтры культуры будуць збірацца самыя маленькія наведвальнікі, добрыя вясельны аднавіскаўцы, моладзь, каб разам пайдзельнічаць у абрадавым дзеянні «Запусты», зладзіць «прабачальную бяседу», «зьяліць бамбэлка» (калі яшчэ выпадае снег), патанцаваць, выявіць спрыт у катанні на імправізаваных «куліках», паспрабаваць усякага адэльскага смакоціца.

Намалла РАМАНОВІЧ, вядучы метадыст па рэалізацыі культурна-дзелавых праектаў і рэвізіі турызму Гродзенскага раённага культурна-інфармацыйнага цэнтра

Гісторыя вёскі Ліпляны

У 2020 г. выдавецтва «Галіяфы» выдала кнігу «Ліпляны. Біяграфія і штодзённасць беларускай вёскі». Аўтарам ідэі і мецэнтам выдання стаў жыхарам і дапоўненая архіўнымі дакументамі і фотаздымкамі з асабістых архіваў ліплянцаў.

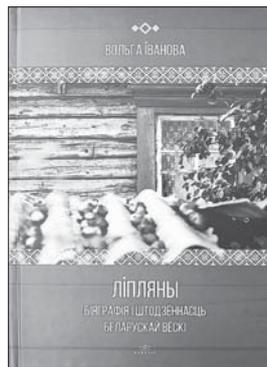
Ліпляны – даволі вялікая вёска, што знаходзіцца за 4 км ад Лельчыцаў, на самым ускраіку Беларусі, на мяжы з украінскай Жытоміршчынай. Шматлікія багаты на працягу стагоддзяў вызначалі свядомасць і штодзённасць насельніцтва гэтага аддаленага кутка Беларусі. Вялікае значэнне для мясцовых мела і рака Убарць. Адсюль гістарычная назва рэгіёну – Убарцкае Беларэссы.

Вёска мае старажытную гісторыю. Упершыню згадваецца ў 1551 г. у прывілеі вялікага князя літоўскага Жыгімонта Аўгуста. Аднак ёсць падставы меркаваць, што існавала яна яшчэ з канца XIV ст. як адна з 10-і вёсак Убарцкай воласці, якія належалі віленскаму біскупу. З сярэдзіны XVIII па другую палову XIX ст. у вёсцы налічвалася 25 – 28 гаспадарак, і 70 – 80 жыхароў мужчынскага полу. Асноўнымі ліплянскімі прозвішчамі, зафіксаванымі ў тагачасных дакументах былі: Сечкі, Паўлечкі, Ласі, Казачэнкі. Гэтакія прозвішчы маюць і сучасныя яе жыхары.

З XIX ст. вёска была палкам праваслаўнай, мела невялікую драўляную капліцу Успення Найсвяцейшай Багародзіцы. Пад каменем сагодоў тут з'явілася каталіцкая сям'я Юльяна

Ранчынскага, які разам з сынамі пабудаваў млын на Убарці. Была тут і карчама, што належала яўрэю Ошару Якеровічу.

Прадстаўленая ў выданні гісторыя вёскі Ліпляны базуецца пераважна на вусных успамінах яе жыхароў, сабраных у 2018 г., а таксама на дакументах некалькіх дзяржаўных архіваў Беларусі і шэрага іншых крыніц. Кніга знаёміць з найбольш трагічнымі старонкамі гісторыі вёскі XX ст. Калектывізацыя, раскулачванне, рэпрэсіі, вайна, цяжкая пасляваенная штодзённасць, Чарнобыльская трагедыя і іншыя падзеі паўстаюць праз жывую памяць ліплянцаў. У кнізе раскрываюцца сацыяльныя працэсы, асвячэнне культурынае жыццё, фіксуецца асаблівасці гаворкі і разнастайны этнаграфічны матэрыял.

Традыцыйныя святаў, што захаваліся ў Ліплянах, маюць старажытныя карані і ўбіраюць у сябе некалькі вялікіх культурных напластаванняў. Гэта сімбіёз дахрысціянскага, хрысціянскага і савецкага. Два асноўныя святы, якія называюць ліплянцы, – гэта Правадная Нядзеля (першая нядзеля пасля Вялікадня) і Успенне Найсвяцейшай Багародзіцы (па-мясцоваму Спенне, Спленне, Успенне).

Дадаткі да кнігі з пералікамі жыхароў вёскі, пачынаючы з XVIII ст., адлюстроўваюць дынаміку насельніцтва і дазваляюць выхадцам з Ліплянцаў склаціць ўласны радавод. Фотаздымкі з асабістых архіваў ліплянцаў, відэафільм з аповедамі, вясковая лірыка і фальклор, слоўнік ліплянскай гаворкі дапаўняюць тэкст выдання.

Аўтарам кнігі з'яўляецца гісторык і архівазнаўца Вольга Іванова. У зборы ўспамінаў, іх апрацоўцы, створанні фільма пра Ліпляны прымалі ўдзел супрацоўнікі Беларускага архіва вуснай гісторыі Павел Сіпнік, Наталля Машкова, Галіна Фацеева.

Кніга прызначана для ўсіх, хто цікавіцца гісторыяй, культурай, мовай, этнаграфіяй Беларусі, гісторыяй штодзённасці XX ст., вуснай гісторыяй.

Падрыхтавана паводле матэрыялаў кнігі

Цюльпані памяці

У гісторыі роднага краю не толькі даты і падзеі, але яшчэ прозвішчы і імёны сваіх герояў – з рэальнымі лёсамі і характарамі. Ім прысвечаны цыкл патрыятычных субот «Імя ў гісторыі горада і раёна» для навучэнскай моладзі Беразіно, які ладзіць раённая бібліятэка. Асаблівую цікавасць у маладых бярэзінцаў выклікала прысвечанне ганароваму грамадзяніну Беразіно Міхаілу Хонінаву.

Асоба неардынарная, і факт прысваення звання неардынарнага. Калмык па нацыянальнасці нарадзіўся за трыццаць кіламетраў ад Беларусі, аднак яго імя належыць дзюму рэспублікам і складае іх гонар. Жыццёвая геаграфія Хонінава: Калмыкія – Смаленшчына – Беларусь – Сібір. На радзіме яго звалі Міхаіл Хонінаў, на Смаленшчыне – Мішка Калмык, у Беларусі – Міша Чорны.

Яшчэ пры жыцці яму прысвечалі вершы, паэмы, дакументальныя і мастацкія аповесці. У адной асобе зліліся паняцці «воін» і «стваральнік»: герой вайны, лейтэнант-франтавік і партызан-ардэнаносец, ганаровы хлебароб Беларусі, народны герой і паэт Калмыкіі, член Саюза пісьменнікаў СССР.

Нарадзіўся Міхаіл у сям'і батрака. Цяжкае галоднае дзяцінства на кожным кроку прывяраляла на вынослівасць. Стэп дыктаваў рытмы жыцця людзей: качавая воілачная кібітка, кумыс у бурдзюку, піяла з калмыцкім чаем, прыпраўленым соллю, замест нянькі – вярхоўка, якой матуля прывязвала сына, каб з ім не здарылася бяды, пакуль яна занята справамі. Калі хлопчыку было ўсяго 2 месяцы, у час пераезду змораная працай і сонцам матуля ўпусціла немаўлятку з рук. Цераз малага прайшоў караван вярблюдаў, і ніводны на яго не наступіў. Над

ім схілілася цюльпані і штосьці пшчотна шапталі. З 6-і гадоў пасвіў з бацькам атары ў кулакоў, быў пагоншчыкам быкоў. Калі яму было 16, памерла матуля, а праз тры гады – бацька. Але юнак не зламаўся. Ён добра вучыўся, добра валодаў рускай мовай, удзельнічаў у школьнай самадзейнасці.

У 13 гадоў напісаў свой першы верш «Табуншчык». Прыпісаўшы сабе 2 гады, адправіўся ў Астраханскі тэхнікум мастацтваў разам са старэйшым братам. Калі ў 1936 г. у Элісце стварылі 1-ы калмыцкі тэатр, братоў Хонінавых запрасілі ў калектыв. Міхаілу было камфортна ў акцёрскай прафесіі, адначасова працаваў дыктарам рэспубліканскага радыё. За 4 гады – 30 роляў. Марыў сыграць у п'есе «Чалавек з ружом» ролю салдата. Жыццё зрабіла амаль так, як марыў.

У 1939 г. яго прызвалі ў Чырвоную Армію. Служыў у Забайкальскай ваеннай акрузе, атрымаў званне малодшага лейтэнанта. Вайна для яго пачалася ў ліпені 1941 г. Пад горадам Дзямідаў, што на Смаленшчыне, быў паранены. Яго падабралі жанчыны з блізкай вёскі. Але туды часта наведваліся акупанты, таму параненаму байцу давалося сысці. Далей лёс закінў яго ў беларускія пушчы. Абстрэленага нямецкай засадай на беразе Бярэзіны, яго выратавала жыхарка вёскі Месціна Праскоўя Віліткевіч. Ёй Хонінаў прысвясціў паэзійны верш «Маці з Бярэзіны». Дзякуючы сувязі з мясцовымі падпольшчыкамі, лейтэнант Чырвонай Арміі становіцца партызанам, у радах якіх ён правёў 1080

дзён і начэй 1942 – 1944 г. Яго «партызанка» пачалася ў ваколіцах бярэзінскіх вёсак, а затым працягнулася ў Клічаўскім, Слаўгарадскім, Бялыніцкім раёнах Магілёўшчыны, і зноў закончылася на Бярэзіншчыне.

Міша Чорны. Пад такім імем яго ведалі і ворагі, і сябры. Яго роту гітлераўцы называлі «дзікай дывізіяй», за галаву абяцалі 10 тыс. акупацыйных марак. Хутка на грудзях Мішы Чорнага закрасавалася медаль «Партызану Вялікай Айчыннай вайны» і ордэн Чырвонай Зоркі. З ліпеня 1944 г. М. Хонінаў прымаў удзел у бах за Беларусь, прайшоў у атакуючыя шэрагах ад Бярэзіны да Нёмана. Хонінаў мог дайсці да Берліна, мог атрымаць зорку Героя Савецкага Саюза (двойчы прадстаўляўся да звання), аднак загадам Сталіна калмыцкі народ быў прызнаны «зраднікам»: усіх пад канвой (і франтавікоў, і мірнае насельніцтва) – і на вечную спылку ў Сібір.

Трынаццаць гадоў ссыльнымі героямі правёў у Алтайскім і Краснаярскім краях, працаваў прапрабам, лесарубам, сталёрам, інжынерам-бу-

даўніком. А па начах сніўся стэп з вольным арлом у небе і серабрыстым кавылім. Ссылка закончылася ў 1957 г., калі непакоранаму народу было вернута права на свабоду.

У 1960 – 1970-я гг. Хонінаў здзейсніў паездкі па месцах баявой славы ў Беларусі. У 1975-м наведаў Хатынь, цэлы тыдзень знаходзіўся ў Беразіно. На ўрачыстай вечарыне ў РДК атрымаў пасведчанне № 1 «Ганаровы грамадзянін Беразіно» (рашэнне 04.09.1975).

Перажытае на вайне прасілася ў кнігі, да таго ж, ён ужо меў літаратурную адукацыю – вышэйшыя літаратурныя курсы ў Маскве, літаратурны ўніверсітэт. Свой баявы вынік Хонінаў падвёў праз 30 гадоў пасля вайны ў рамане «Памятаеш, зямля смаленская» (дзе галоўны герой Мутул Хоніёў), у дакументальнай апавесці «Міша Чорны – гэта я!», у паэме «Званы Хатыні». Хонінаў – аўтар 50-і кніг прозы і паэзіі, 2 выданыя на англійскай мове. Ён першы з калмыцкіх пісьменнікаў стаў перакладаць вершы Купалы, Коласа, Броўкі (лічыў яго сваім хросным бацькам у паэзіі), Танка, Куляшова. Сябраваў з Быкавым, Шамякіным, Барадудзіным. Любымі ансамблем – «Песняры», любімай песня – «Белоруссия» І. Лучанка. Сямейная рэліквія – выразаная беларускімі майстрамі з дрэва шахматы, дзе

ўсе фігуркі ў нацыянальных касцюках. Старэйшая дачка Рыма атрымала ў спадчыну ад бацькі літаратурныя гены: паэтэса, узнагароджаная медалём А. Грыбаедава, аўтар песень, загадчыца кафедры рускай і замежнай мовы Калмыцкага дзяржаўнага ўніверсітэта, кандыдат філалагічных навук, прывясціла бацьку зборнік «Другога лёсу не трэба».

Прайшоў сорок гадоў, як Хонінава няма з намі, але на дарозе жыцця застаўся яго глыбокі след. Жыве імя ў назвах вуліц Беразіно, Клічава, Элісты, у родным сяле, дзе яму ўстаюць помнік на народным срэдкі. Беларуска вёска Пагарала на Магілёўшчыне, якую партызаны ўратавалі ад фашыстаў, носіць назву Хонінава. Штогод у Элісце праходзяць конкурсы срод школьнай моладзі на лепшае чытанне вершаў зямляка. У Беразіно на будынку № 29 па вуліцы Хонінава ўсталявана мемарыяльная дошка.

Як заповіт нашчадкаў – яго верш «Стану красным у тыльпаном» (перакладзены на 8 моў):

*Когда уйдучи,
закончив жизни срок,
Вы, люди, знайте:*

я не одинок.

Я не в земле

останусь почивать –

Весной тюльпаном

к солнцу мне вставать...

Тамара КРУТАЛЕВИЧ

Міхаіл Хонінаў у беларускай вёсцы. Фота 1970-х гг.

Удальрык Крыштоф Радзівіл – дзівак з Дзятлава

Размову пра гэтую асобу з роду Радзівілаў, мусіць, варта пачаць з даты нараджэння. А яна настолькі супярэчлівая, што дзіву даецца. У некаторых крыніцах даты зусім няма, на іншых даецца 5 студзеня пад партрэтамі і 19 (28) лютага ў тэксе. Але дата, відаць, не мае асаблівага значэння, галоўнае тое, што пан Удальрык нарадзіўся ў Дзятлаве, жывіў тут, шмат што пакінуў пасля сябе (не ўсё, на жаль, захавалася), ды і так быў чалавекам вельмі цікавым і неардынарным.

Нарадзіўся герой нашага аповеду ў замочнай сям’і дзятлаўскіх вяльможаў Мікалая Фаўстына Радзівіла і Барбары з Завішаў. Бацька яго, Мікалай Фаўстын Радзівіл, таксама быў звязаны з Дзятлавам, нарадзіўся тут, пражывіў усё жыццё, будаваў палац на месцы знішчанага шведамі крэпасці Астрожскага, рамантаваў дзятлаўскія касцёлы пасля пажару, ажаніўся ў 1710 годзе з прыгажуняй Барбарай, якая жыла ў Раготнай (суч. Раготна) у сям’і Крыштофа Завішы, чалавека на той час вядомага і ў якасці мінскага ваяводы, і ў якасці гасціннага гаспадара і аўтара знакамітых мемуараў пра Дзятлаўшчыну. Знакамітае «сэрца Радзівіла», змешчанае ў калоне дзятлаўскага касцёла, таксама належыць Мікалаю Фаўстыну.

Згадзіцеся, нарадзіцца з такімі каранямі было вельмі ганарова. Ды і сам Удальрык Радзівіл не схібіў і праявіў сябе ў жыцці не менш годна.

Хто ж ён быў і што пакінуў пасля сябе? Як сведчаць многія крыніцы, чалавекам ён быў незвычайным. Значную частку жыцця правёў у сваіх

маёнтках на Валыні. Не надта ўдала займаўся палітыкай, абараняў права «ліберум вета» (прынцып адзінагласнасці ў парламенцкім уладкаванні Рэчы Паспалітай, які дазваляў любому дэпутату сейма выступіць супраць і тым самым спыніць абмеркаванне пытання ці працу сейма ў цэлым). Сучаснікамі ахарактарызаваны як дзівак і фантазёр, здольны і начытана, але схільны да авантурызму. Сабраў вялікую бібліятэку, ведаў шмат моў, у тым ліку грэчаскую, нямецкую, французскую, італьянскую, англійскую.

Вучыўся ў Варшаве і Лягніцы. Абіраўся паслом на сеймы з 1730 па 1767 год, займаў многія дзяржаўныя пасады. Служыў таксама ў войску Вялікага Княства Літоўскага, меў чын генерал-лейтэнанта. Нават вадзіў у 1749 годзе войска на ўкраінскіх гайдамакаў.

Удальрык цікавіўся механікай і астраноміяй, у 1761 годзе разам з афіцэрамі гарнізона ў Камянцы назіраў Венеру, якая праходзіла праз сонечны дыск.

Пакінуў нашчадкам значную літаратурную спадчыну. Аўтар кніг «Апісанне клопатаў людзей усіх са слоўяў» (1741), «Маральныя элегіі» (1752), «Агульная гісторыя» (або «Універсальная гісторыя», 1752), «Апісанне усіх нацый у Еўропе», «Сусветныя крытыкі або сатыры», «Вучоныя забавы ў вершах і прозе» і інш. Перакладаў на польскую мову творы Сафокла, П. Карнеля, Ж. Расіна. Частка твораў засталася ў рукапісах (напрыклад, «Свецкая крытыка, або Сатыра», зберагаецца ў Расійскай дзяржаўнай бібліятэцы ў Маскве).

Удальрык Крыштоф Радзівіл. З альбома «Выявы роду Радзівілаў». Трыс Ляйбавіч, 1758 г.

Сярод мноства створаных панегірыкаў, одаў і элегій вылучаецца цыкл «Маральныя элегіі», змешчаны ў калектыўным зборніку «Збор рыфмаў» (1752) і складаецца з пяці твораў. Да твораў парадаксальнай тэматыкі адносіцца верш «Слова Нішто па сваёй сутнасці», у якім У. Радзівіл выявіў добрае веданне сафістыкі, філасофіі і дагматыкі.

Вядомы таксама факт аб тым, што ён спрабаваў увесці ў спектаклях прыводных тэатраў беларускую мову. Па-беларуску гаворыць адзін з герояў пераробленага У. Радзівілам

твора Э. Бруселя «Камедыя Эзопа», прызначанага для нясвіжскага тэатра, захавалася 5 радкоў з уступнага маналага.

Вельмі шкада, што так няшмат засталася са спадчыны У. Радзівіла, і мы не маем магчымасці ў поўнай меры ацаніць яго таленты. Аднак у таленавітасці яго няма сумненняў.

А яшчэ сучаснікі сведчаць, што У. Радзівіл меў неардынарную знешнасць, быў вельмі непрывабным кавалерам, пужаў жанчын і не мог разлічваць на ўзаемнасць. Таму загадаў мясцоваму мастаку намалюваць партрэт прыгожай дамы і часта іграў на флетраверсе гімны ў гонар яе прыгажосці. Ажаніўся толькі пад пяцьдзесят з маладзенькай суседкай Соф’і Рэй, а пасля яе смерці – з Элеанорай Каменскай, ад якой меў сына Мацея (Матэвуша), генерала расійскай арміі.

Пад старасць У. Радзівіл напісаў парады для мужчын «Куншт каханья», дзе выкарыстаў і свой вопыт, і творы французскіх аўтараў. Парады давалі слухныя, ён лічыць, што спадабацца жанчыне можна тады, калі ўмееш прыгожа гаварыць, шмат чытаеш, разбіраешся ў мастацтве, не хвалішся сваімі перамогамі, не робіш зашмат кампліментаў.

Вось такі дзівак-інтэлектуал жывіў калісьці на дзятлаўскай зямлі. Сёлета мы адзначаем 310 гадоў з дня яго нараджэння. Партрэт героя артыкула і яго бацькі Мікалая Фаўстына работы мастака Алеся Квяткоўскага вісяць у залах Дзятлаўскага гісторыка-краязнаўчага музея. І спадзяемся, што імя Удальрыка Радзівіла не згіне ў часе.

Алена АБРАМЧЫК

Моўныя скарбы роднага краю

У Міжнародны дзень роднай мовы, які адзначаецца штогод 21 лютага, бібліятэкі Клімавіцкай бібліятэчнай сеткі заправілі сваіх чытачоў на святочныя мерапрыемствы.

У Цэнтральнай раённай бібліятэцы імя Івана Пецерава прайшла інтэлектуальная гульня «Моўныя скарбы роднага краю» з удзелам вучняў старэйшых класаў школ горада. У ёй прынялі ўдзел каманды «Купалаўцы», «Скарынаўцы», «Мовазнаўцы», «Літаратуразнаўцы» і «Эрудыты». Вядучая – метадыст бібліятэкі Наталля Красналуцкая – раздавала ўдзельнікам заданні, задавала пытанні. Тэматыка заданняў была разнастайнай: на веданне літаратурных твораў, знакамітых беларускіх пісьменнікаў, прыказак і прымавак; былі пытанні на лагіку, на веданне беларускіх слоў і інш. Усе ўдзельнікі паказалі добрыя веды па беларускай мове і літаратуры, гісторыі роднага краю. Каманды былі ўзнагароджаны

ны дыпламамі і салодкімі прызамі.

Супрацоўнікі аддзела па абслугоўванні дзіцячага чытача запрасілі вучняў малодшых класаў СШ № 3 на бібліягід «Сустрэча з беларускай кнігай». Пачалася мерапрыемства з размовы пра гісторыю ўзнікнення Дня роднай мовы. Школьнікі прынялі ўдзел у розных конкурсах і гульнях. Цікавае выклікала прадстаўленне бібліятэчнага лялечнага тэатра. Дзеці паглядзелі казку «Як лось з лісою нагамі мяняліся».

Пераможцы гульні

У гарадской бібліятэцы № 1 пад час святочнага марафону «Чытаем па-беларуску» прайшло свята «Мова народа – яго святыня». Юныя чытачы спаборнічалі ў складзе каманд «Сонейка» і «Вясёлка». Пад час мерапрыемства яны чыталі вершы і спявалі песні на беларускай мове, разгадвалі загадкі, узгадвалі скораворкі, прыказкі і прымаўкі.

Квіз «Любі, шануй, ведай роднае слова» быў арганізаваны ў бібліятэцы аграгарадка Палашкава.

Квіз у Палашкаўскай бібліятэцы

Бібліятэкар расказала аб паходжанні беларускай мовы і яе развіцці, пазнаёміла з цікавымі фактамі з гісторыі нашай краіны. Вучні актыўна ўдзельнічалі ў розных гульнях і конкурсах. Адказвалі на пытанні, разгадвалі загадкі, перакладалі словы з рускай мовы на беларускую, успаміналі вядомых беларускіх пісьменнікаў і іх творы.

Ціманаўская сельская бібліятэка запрасіла прыняць удзел у анлайн-акцыі «Маладзё чытае беларускую кнігу» і крэатыў-акцыі «Фотаздымак з любі-

май кнігай беларускага аўтара». Відэазапіс з правядзеннем гэтай акцыі размешчаны на старонках сацыяльных сетак бібліятэкі.

Святаванне Міжнароднага дня роднай мовы стала традыцыйным мерапрыемствам. Кожны чалавек павінен шанаваць сваю мову, традыцыі і культуру свайго народа.

Марына ШЫЛІВА, загадчыца аддзела маркетынгу і сацыяльнай дзейнасці Цэнтральнай раённай бібліятэкі імя І. Пецерава, г. Клімавічы

Сакавік

«Мастацкая літаратура» (Мінск; 1972), выдавецтва – 50 гадоў з часу стварэння.

Нацыянальны акадэмічны драматычны тэатр імя Максіма Горкага (Мінск; 1932) – 90 гадоў з часу стварэння.

1 – Перлін Уладзімір Паўлавіч (1942), віяланчэліст, дырыжор, педагог, заслужаны артыст Беларусі, узнагароджаны ордэнам Францыска Скарыны, ордэнам Акадэмічных пальмаў (Францыя) – 80 гадоў з дня нараджэння.

3 – Будай Уладзімір Мікалаевіч (1947, Дзяржынскі р-н), спявак, заслужаны артыст Беларусі – 75 гадоў з дня нараджэння.

3 – Кавалёнак Уладзімір Васільевіч (1942, Крупскі р-н), лётчык-касманаўт, вучоны ў галіне ваенных навук, акадэмік Расійскай акадэміі косманаўтыкі імя К.Э. Цыялкоўскага, генерал-палкоўнік авіяцыі, двойчы Герой Савецкага Саюза (1978, 1981), Герой ГДР (1978), Герой Манголіі (1981) – 80 гадоў з дня нараджэння.

4 – Ельскі Казімір (1782, Пухавіцкі р-н – 1867), скульптар, першы прафесар скульптуры на Беларусі – 240 гадоў з дня нараджэння.

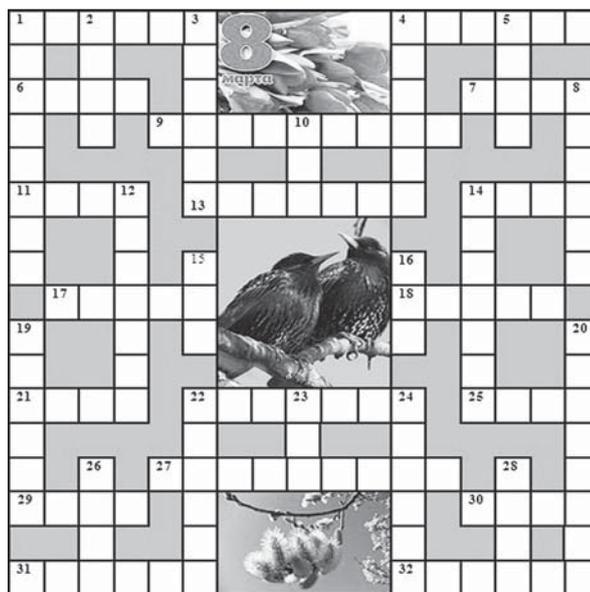
5 – Галізоўскі Касян Яраславіч (1892 – 1970), артыст балета і балетмайстар, заслужаны артыст Беларусі, заслужаны дзеяч мастацтваў Літвы – 130 гадоў з дня нараджэння.

Уздоўж

1. ... радуецца вясне, а дзіцятка маці (прык.). **4.** У сакавіку ... хвастом лёд разбівае (прык.). **6.** Горды, смелы чалавек (перан.). **7.** Друкаванне. **9.** Герасім Прывятак, які адзначалі 17 сакавіка; лічылася, што ў гэты дзень прылятаюць гракі. **11.** «Сакавік, сакавік – // ... вывозіць грузавік. // Прамакаюць боцікі, // Расцвітаюць коцікі». З верша С. Грахоўскага «Сакавік». **13.** ..., ласка, норка, тхор. Жывёліны, у якіх у сакавіку адбываюцца «вяселлі» (гон). **14.** Сэнс, вастрыня чаго-небудзь (перан.). **17.** Старажытна-рымская багіня жаночага шчасця, у гонар якой 1-га сакавіка ладзілі вясновыя свята. **18.** Музыка-драматычны твор. **21.** Жаўранак прылятае на праталіну, ... на прагаліну, жораў з цяплом, ластва з лістом (прык.). **22.** «І ад бярозавага соку // Схмялелы, крочыць ...». З верша Г. Кляўко «Чананне вясны». **25.** Спосаб бегу каня. **27.** ... любімай жанчыны – гэта шампанскае, якое можна піць вечнасьць (прык.). **29.** «Ляццяць гусі ў ... Радзімы, // Бы вясна ляціць». З верша Л. Геніюш «Ляццяць гусі». **30.** Музыкальны твор. **31.** ... Капельнік. Прывятак, які адзначалі 13 сакавіка; «На Капельніка са стрэх капае» (прык.). **32.** Суддзя ў спартыўных спаборніцтвах.

Упоперак

1. Расліна, кветкі якой расцвітаюць адразу пасля

раставання снегу. **2.** Прыгожая чубатая птушка, якая, паводле міфалогіі, была царом птушак. **3.** Друкарскі набор вакол малюнка, табліцы. **4.** Тое, што і шыба. **5.** ... засталася, а мяса паляцела (прык.). **8.** «І на ліпе пачуецца ... бусліны». З верша М. Мятліцкага «Абудзіся, вясна!». **10.** Урачысты верш. **12.** Тое, што і гарох. **14.** «Цяплыней абудзіць ... зямлю. // Мілая матуля, // Я цябе люблю!». З верша Л. Пранчака «Мілая матуля». **15.** Сакавік з даюю, красавік з травую, а ... з кветкамі (прык.).

16. Сакавік дрэвам ... пускае (прык.). **19.** Дудачка, якой прывабліваюць птушак. **20.** У Малдове назва традыцыйнага свята сустрэчы вясны, якое адзначаюць 1 сакавіка. **22.** Прыстасаванне для якога-небудзь занятку. **23.** Паселішча на Каўказе. **24.** Палявая кветка. **26.** Старажытнагрэчаскі бог, ад імя якога ўзнікла руская назва першага вясенняга месяца – март. **28.** «Памажы, ... нам вясну гукаці». З вяснянкі.

Склаў
Лявон ЦЕЛЕШ

Адказы на крываганку, змешчаную ў № 7

Уздоўж: 1. Салдат. 5. Дружба. 7. Эскадра. 8. Дым. 10. Веча. 12. Патруль. 13. Іван. 16. Жэтон. 17. Герой. 20. Вока. 21. Радзіма. 24. Хата. 25. Мол. 26. Табліца. 27. Адвага. 28. Рубака.

Упоперак: 1. Слава. 2. Дуда. 3. Тэмп. 4. Каюр. 5. Даль. 6. Агонь. 9. Квадрыга. 11. Частушка. 14. Гонар. 15. Ангар. 18. Хвала. 19. Каска. 21. Рота. 22. Залп. 23. Амар. 24. Хлеб.

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

РАЗЬБА АРХІТЭКТУРНАЯ – арнаментальная ці сюжэтная кампазіцыя, выкананая спосабам мастацкай апрацоўкі пераважна дрэва, што ўжываецца для дэкару будынкаў і збудаванняў: від дэкаратыўна-ўжыткавага мастацтва. Разьба ўпрыгожвае фасады і інтэр’еры будынкаў, надае ім мастацкую каштоўнасць, робіць выразнымі. Вытанчанай святлоценвай мадэліроўкай узбагачае пластыку фасадаў, узмацняе іх рытмічную будову, кантрастна вылучае найбольш значныя элементы кампазіцыі, падкрэслівае архітэктоніку будынкаў і збудаванняў.

Вядома з даўніх часоў (Старажытны Егіпет, Старажытная Грэцыя). У краінах Еўропы пашырана з XIX ст. у народным дойлідстве (Венгрыя, Славакія, Польшча, Фінляндыя, Швецыя, Нарвегія, Данія і інш.). У

Расіі вядома з XII ст. (Ноўгарад), асабліва пашырана з XIX ст.

У Беларусі пашырана ў драўляным дойлідстве з XII ст. (Полацк, Віцебск, Мінск, Пінск і інш.). У XVII ст. беларускія майстры, якія пераехалі ў Маскоўскую дзяржаву, прынеслі з сабой майстэрства аб’ёмна-ажурнай разьбы, што развівалася ў Беларусі з XVI ст. У XVI – пачатку XX ст. выкарыстоўвалася пераважна ў афармленні фасадаў кульгавых збудаванняў, палацаў, сядзібных дамоў, з 2-й палове XIX – пачатку XX ст. шырока ўжываецца для знадворнага дэкаравання гарадскога і сельскага народнага жылля. Найбольшага росквіту ў архітэктурным дэкоры дасягнулі веткаўская разьба, магілёўская разьба, разьба ў Гомелі, Шклове, Віцебску, Чачэрску і інш. На тэрыторыі Беларусі пашырана некалькі відаў разьбы архітэктурнай: выемчатая (геаметрычны

ўзор заглыблены ў гладкі фон); скразная (пласка-ажурная і аб’ёмна-ажурная кампазіцыя без fonу); рэльефная (над заглыбленым фонам узнята выява); камбінаваная (спалучае некалькі відаў разьбы архітэктурнай або розныя матэрыялы і спосабы апрацоўкі). У народным жыцці найбольш пашыраныя стылізаваныя салярныя (Жыткавіцкі, Лельчыцкі, Пінскі, Слоніміскі, Шклоўскі раёны), зааморфныя (Капыльскі, Клецкі, Дзятлаўскі, Івацэвіцкі, Нясвіжскі раёны), раслінныя (паўночна-заходні і паўднёваўсходні раёны Беларусі), геаметрычныя і інш. дэкаратыўныя матывы.

(Заканчэнне будзе)

Талюны алтар касцёла французскага ў Пінску. Дрэва, тэмпера, пазалота (XVIII ст.)